

HANNA KÓČKA-KRENZ

Poznań

Zachodniosłowiańskie okrągłe zawieszki

Wczesnośredniowieczna biżuteria Słowian zachodnich, zwłaszcza ta wytwarzana ze srebra, odznacza się bogactwem form i różnorodnością motywów zdobniczych. Niektóre typy ozdób były szczególnie chętnie używane na całym tym obszarze, czego odbiciem jest ich obecność we wszystkich niemal skarbach, niekiedy również w pochówkach, grodach i osadach. Oprócz nich odnotowuje się też takie, które wskazują na specyficzne upodobania kobiet zamieszkujących poszczególne regiony (por. Kóčka-Krenz 1993). Zaliczyć do nich można wyróżniające się sposobem wykonania i dekoracją okrągłe zawieszki srebrne, noszone jako element kolii. Uzyskiwano je poprzez wycięcie z blachy kolistej formy razem z odpowiednio szerokim pasemkiem, zwijanym w rurkowate uszko. Brzegi blaszki zaginano do spodu lub zawijano ku górze, formując lekko podniesiony otok, albo pozostawiano je bez takiego wykończenia. Miejsce, w którym uszko styka się z tarczką maskowano linią granulek lub filigranem, połączonymi z obiegającą tarczkę bordiurą. Powierzchnię uszek dekorowano zazwyczaj małymi granulowanymi rombami w układzie liniowym. Brzegi uszek przy otworze otaczano drucikiem, który przechodził na spód tarczki, wzmacniając górną partię ozdoby. Bordiury tworzone z pasm gładkiego, skręcanego i nacinanego drutu filigranowego oraz towarzyszącej im granulacji. Na tak przygotowaną tarczkę nanoszono dekorację kombinowaną z guzków i motywów geometrycznych z granulek, uzupełnianych niekiedy skręcanym drucikiem filigranowym.

Srebrne zawieszki omawianego typu lub ich fragmenty zachowały się w skarbach z następujących miejscowości:

1. Bierzgłowo, gm. Łubianka, woj. kujawsko-pomorskie (po 1024 r.) – 1 okaz zachowany niemal w całości, pozbawiony rurkowatego uszka. Tarczka o śr. 4,5 cm ma brzeg otoczony bordiurą w postaci pasma z dwóch skręconych wokół osi i jednego gładkiego drutu filigranowego. Do bordiury przylega obiegający tarczkę rząd pierwotnie zapewne 18 guzków okolonych granulkami, z których zachowało się 9. W środku tarczki znajdował się niegdyś obwiedziony ziarniną większy guzek, zaś pozostałe pole wypełnia okrąg z trójkątów zwieńczonych rombami (ryc. 1a; 1) (Łęga 1930, 166–168, 465, ryc. 212).
2. Brzozowo Nowe, gm. Dzierzgowo, woj. mazowieckie (po 1031 r.) – 5 fragmentów z dwóch zawieszek: a. Fragment z uszkiem o brzegach otoczonych ziarniną wyłożonym trzema rombami z granulek i śladem po guzku otoczonym wieńcem granulek (ryc. 1a; 2a); b. Fragment tarczki z brzegiem wzmocnionym gładkim

- drutem, który obiega rząd guzków otoczonych nieco bezładnie położonymi granulkami (ryc. 1a; 2b); c. Podobnie zdobiony drugi fragment tarczki, zapewne z tej samej zawieszki, śr. 3,8 cm (ryc. 1a; 2c); d. Dwa fragmenty kolistej blaszki o śr. 2,8 cm, wykładanej koncentrycznym rzędem granulowanych rombów (ryc. 1a; 2d) (zbiory PMA w Warszawie, nr inw. PMA/V/5384) (Albrycht-Rapnicka 1975, tabl. XIII: e, h, i, l).
3. Bogucino, gm. Kołobrzeg, woj. zachodniopomorskie (po 995 r.) – wg W. Łęgi (1930, 167 i 465) 1 uszkodzony wisiorek o śr. około 3 cm, zdobiony trzema guzkami pod uszkiem, obwiedzionymi ziarniną (dawniej w zbiorach Muzeum w Szczecinie, nr inw. 354). Obecnie skarb ten posiada Kulturhistorisches Museum w Stralsundzie (nr inw. 1962: 311), w składzie którego znajdują się dwa fragmenty zawieszki, które być może stanowią części okazu znanego W. Łędze z autopsji, w tym fragment tarczki ze stosunkowo szerokim uszkiem zdobionym rzędem ośmiu granulowanych rombów nad podwójną linią granulek, pod którym zostały umieszczone trzy guzki otoczone wieńcem granulek i wyłożone kóteczkami z ziarniny, zaś na ich boku mieści się pozostałość dekoracji z granulowanych trójkątów (ryc. 1a; 3a). Drugi fragment pochodzi z partii brzegowej, której otok stanowi pasmo z gładkiego i skręcanego filigranu oraz rząd granulek, zaś pozostała płaszczyzna zawiera guzek wykonany analogicznie do wyżej opisanych i podobną w charakterze geometryczną dekorację z granulek (ryc. 1a; 3b) (por. też Eggers, Graue 1985, tabl. 22).
 4. Ciechanów – okolica, woj. mazowieckie (po 1047 r.) – 3 fragmenty 1 okazu o śr. około 4 cm. Zawieszka wykonana z cienkiej blaszki, której brzeg został zawinięty ku stronie zewnętrznej i starannie zaklepany. Tarczkę wyłożono na całym obwodzie otoczonymi ziarniną guzkami, zaś jej środek – większym guzkiem, po którym zachował się ślad i układ granulek. Przestrzeń między nimi w dolnej partii zawieszki wypełniono trójkątami zwieńczonymi rombami oraz samymi rombami z granulek. Rurkowate uszko zdobi rząd rombów złożonych z czterech granulek. W trzech miejscach na obwodzie zawieszki znajdują się wtórnie wybite niewielkie otworki (ryc. 1a; 4) (zbiory Muzeum Archeologicznego w Krakowie, nr inw. 3647).
 5. Dzierżnica II, gm. Dominowo, woj. wielkopolskie (po 962 r.) – 8 fragmentów z części brzegowych okrągłych zawieszek: a. fragment bordiury z 4 skręcanych i 1 nacinanego drutu filigranowego (ryc. 1a; 5a); b. fragment z brzegiem okolonym dwoma rzędami granulek ułożonymi wzdłuż gładkiego filigranu. Na zachowanej powierzchni dekoracja z ziarniny w postaci dwóch rzędów małych trójkątów zwróconych do siebie wierzchołkami i większego trójkąta, biegnąca w poprzek zawieszki. Od strony spodniej wzmocnienie drutem filigranowym (ryc. 1a; 5b); c. mały fragment blaszki z zawiniętą krawędzią i bordiurą w postaci pasma z dwóch skręconych i jednego nacinanego filigranu. Od spodu blaszka wzmocniona gładkim drutem filigranowym (ryc. 1a; 5c); d. fragment z bordiurą w postaci pasma gładkiego, skręcanego i gładkiego filigranu oraz rzędu granulek. Brzeg ozdoby obiega układ dużych trójkątów zwieńczonych rombami z ziarniny

- (ryc. 1a; 5 d); e. fragment z brzegiem ozdobionym pasmem gładkiego i skręcane-go filigranu i rzędem granulek. W poprzek blaszki biegnie gładki drucik, wzdłuż którego umieszczono granulki, pod nim zaś – koliście ułożone trójkąty w dwóch rzędach (ryc. 1a; 5 e); f. fragment blaszki z brzegiem zawiniętym do spodu, dekorowanej rzędami trójkątów zwróconych do siebie wierzchołkami oraz rombami między nimi (ryc. 1a; 5 f); g. niewielki fragment blaszki z zawiniętym brzegiem, bordiurą ze skręconego filigranu i rzędu granulek oraz dekoracją w postaci granulowanych trójkątów (ryc. 1a; 5 g); h. fragment blaszki z zawiniętym do spodu brzegiem wyłożonym rzędem granulek i guzkami otoczonymi ziarniną (zachowany jeden guzek i ślad po drugim) oraz motywami granulowa-nych trójkątów i rombów (ryc. 1a; 5 h) (zbiory Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, nr inw. 1949: 320) (Slaski, Tabaczyński 1959, 19–20).
6. Górzno, gm. Ostrów Wielkopolski, woj. wielkopolskie (po 1038 r.) – a. fragment brzegu zawieszki z bordiurą w postaci pasma z trzech skręconych drutów filigra-nowych, jednego gładkiego i jednego nacinanego drutu (ryc. 1a; 6 a); b. fragment blaszki z trzema guzkami otoczonymi drobną ziarniną i rombem z granulek, być może od tej samej ozdoby (ryc. 1a; 6 b) (zbiory Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, nr inw. 1946/2) (Slaski, Tabaczyński 1959, 22–23).
 7. Gralewo II, gm. Santok, woj. lubuskie (po 996 r.) – 3 fragmenty partii brzegowych z bordiurami w postaci pasm z trzech (2 fragm.) i 6 skręconych drutów filigranowych; na jednym z nich ślady dekoracji z granulek (ryc. 1a; 7 a–c) (Kiersnowscy 1959, 49–50).
 8. Jarocin – okolica, woj. wielkopolskie (po 1004 r.) – a. uszko od zawieszki z brzegami wzmocnionymi gładkim drutem obiegającym także jego tył, podobnie jak skręcany filigran w górnej partii uszka, pod którym została umieszczona pętelka ze skręcane-go filigranu uzupełniona granulkami (ryc. 1a; 8 a); b. fragment blaszki z zachowanymi dwoma guzkami otoczonymi ziarniną, między którymi mieści się układ granulek oraz pasmem z dwóch skręconych filigranów między gładkimi drucikami; od strony spodniej wzmocnienie dwoma spłaszczonymi drutami, co pozwala sądzić, że jest to część przylegająca do uszka zawieszki (ryc. 1a; 8 b) (zbiory Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, nr inw. 1974: 12) (Slaski, Tabaczyński 1959, 25–26).
 9. Kamieniec, gm. Kołbaskowo, woj. zachodniopomorskie (po 1011 r.) – „płytką śr., zapewne fragm. wisiora tarczowatego, zdobiona ornamentem w kształcie podwój-nego koła, wewnątrz którego motyw plecionkowy” (Kiersnowscy 1959, 54–55).
 10. Kania, gm. Chociwel, woj. zachodniopomorskie (X w.) – wg Łęgi (1930, 166–167) mały (śr. 2,5 cm) uszkodzony wisior z dwoma guzkami otoczonymi granulacją. Skarb ten znajduje się obecnie w zbiorach Kulturhis-torisches Museum w Stralsundzie (nr inw. 1962: 322), w którym zachowały się cztery fragmenty (z jednej?) kolistej zawieszki zdobionej guzkami otoczonymi ziarniną i wykładanymi na szczycie granulkami oraz układem granulek w trójkąty i romby, z otokiem i uszkiem obwiedzionym skręconym filigranem, pod którym mieści się pięć pierścionków filigranowych z granulką w środku (ryc. 1a; 10 a), drugie

wąskie uszko od zawieszki wzmocnione na brzegach podwójnym skręconym filigranem i zdobione granulkami, z fragmentem tarczki noszącej ślad po guzku (ryc. 1b; 10b) oraz 14 fragmentów blaszek zdobionych filigranem i granulacją, z których część może pochodzić od okrągłych zawieszek, zwłaszcza fragment partii brzegowej zdobionej linią granulek, rzędem trójkątów z ziarniny i rzędem guzków otoczonych granulkami (ryc. 1b; 10c) (por. Kiersnowscy 1959, 55; Eggers, Graue 1985, tabl. 17 i 18).

11. Kraków – Nowa Huta – Pleszów, woj. małopolskie (1038–1050 r.) – fragment zawieszki o śr. około 2 cm, z rurkowatym uszkiem zdobionym 4 granulowanymi rombami między rzędami granulek. Pod uszkiem umieszczone trzy guzki otoczone ziarniną, na szczycie których przylutowano trzy większe granulki. Brzeg otacza bordiura ze skręconego filigranu i linii granulek. Pozostałe pole wypełniają granulowane trójkąty i romby w kolistym układzie. Pod uszkiem wtórnie wybity otwór (ryc. 1b; 11) (zbiory Muzeum Archeologicznego w Krakowie, nr inw. NH/64) (Reyman 1987).
12. Kurowo, gm. Bobolice, woj. zachodniopomorskie (991 r.) – 1 okaz o śr. 2,5 cm, z rurkowatym uszkiem zdobionym granulowanymi rombami w układzie liniowym i rzędem granulek przy krawędziach. Pod uszkiem rozmieszczone trzy guzki obwiedzione granulkami i wyłożone trzema większymi granulkami na szczycie. Pozostała powierzchnia podzielona podwójnymi liniami granulek na cztery pola, w których mieszczą się trzy trójkąty z ziarniny ustawione w piramidkę. Zawinięte do spodu brzegi zawieszki obiega pasmo ze skręconych filigranów i rzędu granulek (ryc. 1b; 12) (Łęga 1930, 167, ryc. 213; Kiersnowscy 1959, 60–61).
13. Łupawa, gm. Potęgowo, woj. pomorskie (koniec XI w.) – 6 fragmentów: a. fragment brzegu wyłożonego skręconym filigranem i linią granulek z zachowanym guzkiem w wieńcu granulek, ozdobionym ziarniną z przecinających się linii oraz układem trójkątów i rombów po jego bokach (ryc. 1b; 13a); b. fragment brzegu zdobionego ażurowymi pętelkami między pasmami skręconych filigranów i guzkiem w podwójnym wieńcu granulek (ryc. 1b; 13b); c. fragment brzegu wyłożonego podwójną linią granulek z guzkiem obwiedzionym skręconym filigranem i ozdobionym dwoma skręconymi filigranami, na przecięciu których mieszczą się granulki, zaś z boku – rozetki z ziarniny (ryc. 1b; 13c); d. uszko zawieszki wzmocnione gładkim drucikiem przy otworach, pod którym zachowały się dwa guzki otoczone granulkami i linia granulek obiegających brzeg ozdoby (ryc. 1b; 13d); e. uszko z brzegami wzmocnionymi gładkim filigranem i wyłożone bezładnie naniesioną ziarniną ograniczoną pasmem dwóch skręconych filigranów, pod którym umieszczono podłużny guzek przedzielony gładkim drucikiem i ozdobiony grupkami granulek (ryc. 1b; 13e); f. drobny fragment partii brzegowej wzmocnionej dwoma skręconymi filigranami z zachowanymi pojedynczymi granulkami (ryc. 1b; 13f) (zbiory Kulturhistorisches Museum w Stralsundzie, nr inw. 1962: 326) (Kiersnowscy 1959, 64–65).
14. Maurzyce–Ruszków, gm. Zduny, woj. łódzkie (po 971 r.) – fragment partii brzegowej zawieszki o śr. około 4 cm, z bordiurą w postaci pasma z dwóch skrę-

- conych filigranów, rzędu granulek na pierścionkach i skręconego filigranu, przy której zachowały się resztki dekoracji z granulowanych trójkącików i jednej granulki na pierścionku (ryc. 1b; 14) (Gozdowski, Kmietowicz, Kubiak, Lewicki 1959; Gupieniec, Kiersnowscy 1965, 36–37).
15. Obra Nowa, gm. Wolsztyn, woj. wielkopolskie (początek X w.?) – a. zachowana w całości mała zawieszka o wymiarach 2,3×2,1 cm, z rurkowatym, zgniecionym uszkiem zdobionym trzema rombami z granulek i liniami ziarniny na brzegach. Pod uszkiem mieszczą się trzy otoczone wieńcem granulek guzki, wyłożone trzema granulkami na pierścionkach. Pozostałą płaszczyznę wypełnia półkole z trójkątów zwieńczonych rombami, zaś zawinięty do góry brzeg otacza skręcony i gładki drut filigranowy oraz linia granulek. Przy dwóch górnych guzkach wtórnie wybite otworki (ryc. 1b; 15 a); b. Mały fragment blaszki z bordiurą w postaci pasma z dwóch skręconych filigranów między gładkimi drucikami oraz pozostałością granulacji (ryc. 1b; 15 b) (zbiory Muzeum Archeologicznego w Warszawie, nr inw. V/1075: 153 i 236) (Słaski, Tabaczyński 1959, 44–45).
 16. Oleśnica, gm. Dalików, woj. łódzkie (po 1034 r.) – 3 fragmenty, z których dwa mają brzegi otoczone gładkim drutem i linią granulek, zaś jeden – skręconym filigranem między dwoma gładkimi. Do bordiury przylega rząd guzków w wieńcu granulek (ryc. 1b; 16 a, b i c) (zbiory Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi) (Gupieniec, Kiersnowscy 1965, 40).
 17. Ośnica, gm. Karniewo, woj. mazowieckie (po 948 r.) – lekko uszkodzona mała (śr.?) zawieszka z rurkowatym uszkiem zdobionym granulkami, pod którym są umieszczone trzy otoczone ziarniną guzki zwieńczone granulkami. Pozostałą powierzchnię otacza półkole z granulowanych trójkątów zwieńczanych rombami, zaś brzegi zawieszki obiega skręcany drut filigranowy i rząd granulek (ryc. 1b; 17) (Gupieniec, Kiersnowscy 1965, 40–41; Krukowski, Kostrzewski, Jakimowicz 1939–1948, tabl. 98: 5).
 18. Piaski Wielkie–Dramino, gm. Wolin, woj. zachodniopomorskie (po 950 r.) – 1 fragment tarczki o śr. około 4 cm, z bordiurą w postaci pasma z gładkiego drutu między dwoma skręconymi filigranami oraz pozostałością dekoracji motywami granulowanych trójkątów obiegających otok i linii ze skręconego filigranu (ryc. 1b; 18) (zbiory Kulturhistorisches Museum w Stralsundzie, nr inw. 1962: 330) (Kiersnowscy 1959, 80–81).
 19. Sejkowice, gm. Pacyna, woj. mazowieckie (po 1012 r.) – 2 fragmenty zawieszek: a. fragment tarczki o śr. około 2,5 cm, z brzegiem wykładanym pasmem skręconego i gładkiego filigranu oraz rzędu granulek, na której przylutowano wieńiec z trójkątów i kolejny – z rombów, ułożonych z granulek (ryc. 1b; 19 a); b. część tarczki o śr. około 4,5 cm, z bordiurą złożoną z gładkiego, skręconego i gładkiego drutu oraz linii granulek, którą obiegają guzki otoczone granulkami, a na pozostałym polu mieszczą się granulowane trójkąty i romby, w części niekształtne (ryc. 1a; 19 b) (Dekówna, Stattlerówna 1961, tabl. V: 1 i VI: 5).
 20. Ulejno, gm. Środa Wielkopolska, woj. wielkopolskie (po 1006 r.) – cały okaz w dwóch częściach, o śr. 3,0×3,1 cm, nieznacznie uszkodzony. Pod rurkowatym

uszkciem zdobionym rzędem rombów, którego brzegi wzmacnia gładki drut i linia granulek, znajdują się trzy guzki otoczone ziarniną i zwieńczone granulkami. Pozostałą powierzchnię wypełnia półkole z granulowanych trójkątów zwieńczonych rombami. Tarczkę otacza bogata bordiura w postaci skręconego filigranu, pasma pętelek postawionych „na wysoki kant” i rzędu granulek (ryc. 1b; 20) (zbiory Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, nr inw. 1920: 38) (Slaski, Tabaczyński 1959, 66–67).

21. Uśc I, gm. Chełmno, woj. kujawsko-pomorskie (po 970 r.; 997 r.?) – fragment tarczki o śr. około 3 cm, z bordiurą ze skręconego i gładkiego filigranu oraz rzędu granulek, do której przylega obwiedziony ziarniną guzek, zaś pozostałą dekorację tworzą romby i trójkąty z granulek i małe filigranowe pierścionki (ryc. 1b; 21) (Łęga 1930, 465; Kiersnowscy 1959, 110–111).
22. Wesółki (obecnie część wsi Sobiesęki Pierwsze), gm. Szczytniki, woj. wielkopolskie (po 1004 r.) – zgięty w połowie fragment okrągłej zawieszki o śr. zapewne 3,5 cm. Brzeg w postaci ażurowego pasma z pętelek ograniczonych gładkim drucikiem i podwójnym rzędem granulek na blaszce zdobionej promieniście rozłożonymi liniami podwójnych granulek i trójkątami z ziarniny (ryc. 1b; 22) (zbiory Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, nr inw. 1950:526) (Slaski, Tabaczyński 1959, 67–68).
23. Widuchowa, gm. loco, woj. zachodniopomorskie (po 991 r.) – 1 fragment wykładany podwójnymi liniami granulek tworzącymi trójkątne pole, wypełnione trójkątem mieszczącym w sobie dwa małe trójkąty (ryc. 1b; 23) (zbiory Kulturhistorisches Museum w Stralsundzie, nr inw. 1962:316) (Kiersnowscy 1959, 118–119).
24. Zalesie, gm. Zagórz, woj. wielkopolskie (po 976 r.) – fragment zawieszki o śr. około 3 cm, z wąskim uszkciem wyłożonym pętelką filigranową o brzegach wzmocnionych podwójnym delikatnie nacinanym drutem filigranowym otaczającym tarczkę, do którego przylega rząd granulek; pod uszkciem trójkącik z granulek (ryc. 1b; 24) (zbiory Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, nr inw. V/5384) (Slaski, Tabaczyński 1959, 72; Dekówna 1974).

Zaprezentowany wykaz jest zapewne niepełnym stanem źródeł, co wynika ze sposobu publikacji zawartości skarbów, w których rozdrobniona biżuteria określana jest częstokroć jako złom srebrny. Przedstawione na zbiorczych fotografiach części ozdób sprawiają trudności identyfikacyjne, jak to ma miejsce np. w przypadku skarbu z Meschwitz koło Budziszyna (Dutschmann 1926), w którym zachował się fragment blaszki zdobionej trzema guzkami i granulacją, stanowiący być może pozostałość po interesującej nas zawieszce albo po lunuli, czego niestety bez autopsji nie można stwierdzić.

Zachowane w skarbach okrągłe zawieszki są ozdobami niewielkimi, o średnicach od 2 cm (Kraków – Nowa Huta – Pleszów, Obra Nowa) do 4,5 cm (Bierzgłowo). Można zaobserwować dwie tendencje w zdobieniu ich powierzchni, polegające na sposobie ułożenia guzków i ich ilości, wynikające po części z samej formy zawieszki. Pierwsza, to grupowanie trzech guzków pod uszkciem zawieszki i układanie pod nimi

motywów trójkątów i rombów w półkolu, lub w podziale na osobne pola. Druga zaś polega na umieszczaniu wieńca guzków na obwodzie zawieszki i jednego w jej środku, oraz wypełnianie wolnej przestrzeni koncentrycznym układem trójkątów i rombów. Rysami wspólnymi jest otaczanie guzków ziarniną, które maskowały ich spojenie z podłożem, otaczanie tarczki ozdobnymi bordiurami i stosowanie granulacji do wydobycia motywów geometrycznych. Mimo generalnych podobieństw każda z zawieszek jest wytworem jednostkowym, różniącym się od pozostałych szczegółami dekoracji. Odmienności można dostrzec już w sposobie połączenia różnej ilości i wyglądu drutów filigranowych z liniami granulek w ich otokach, z których szczególnie ozdobne – dzięki wprowadzeniu filigranowych pętelek – są bordiury na zawieszce z Ulejna i fragmencie wisiora z Wesółek. Na każdej zawieszce w innych kombinacjach położone zostały mniejsze i większe, pełne (Ulejno, Obra Nowa) lub puste (Bogucino, Widuchowa) trójkąty, raz zwieńczone rombami (Obra Nowa, Ośnica), innym razem zetknięte wierzchołkami (Widuchowa) lub tworzące piramidkę (Kurowo, Wesółki). Guzki niektórych zawieszek są dodatkowo ozdobione granulkami na szczycie, ułożonymi w wianuszek (Bogucino), w trójkąt (Kraków – Nowa Huta – Pleszów), w trójkąt z granulek na pierścionkach (Obra Nowa), czy rozetkę (Ulejno).

Okrągłe zawieszki swą formą nawiązują do wisiorów brakteatowych, które były bardzo rozpowszechnione na terenie Skandynawii (z wyjątkiem Norwegii) co najmniej od początków X w. (Stenberger 1958, 154–161). Są one zbliżone zwłaszcza do okazów licznie znajdujących na cmentarzysku w szwedzkiej Birce, w grobach datowanych na X w. (tzw. typ Birka) (por. Kóčka-Krenz 1983, 144), o zupełnie jednak odmiennej dekoracji w postaci podwójnych spiral z filigranu i grubej granulacji wypełniającej pozostałe pola (ryc. 2; f – Birka, gr. 983) (Arbman 1940, tabl. 98: 2) lub jej wariantów, charakterystycznych dla środkowej Szwecji i obszarów wschodniej Europy objętych oddziaływaniami skandynawskimi (ryc. 2; e – Wysokie, pow. oszmiański) (Krukowski, Kostrzewski, Jakimowicz 1939–1948, tabl. 99: 14), (ryc. 2; h – Łuck) (Rauhut 1960, tabl. X: 4). Można sądzić, że na tych terenach wisiora brakteatowe zostały zaadaptowane w swym kształcie przez miejscowe środowisko, a ich zdobienie zostało zastąpione przez geometryczne motywy wydobywane w granulacji (ryc. 2; g – Gniezdowo, pow. smoleński) (Jakimowicz 1933, tabl. XVII: XIV). Także i na ziemi polskiej (głównie na Pomorzu) docierały skandynawskie okrągłe zawieszki, na co jednoznacznie wskazuje – oprócz fragmentów takich ozdób w depozytach – obecność całego okazu w skarbie z Obry Nowej (ryc. 2; d) (Ślaski, Tabaczyński 1959, 44–45). Nie można wykluczyć, że miejscowi wytwórcy zapożyczyli sam kształt zawieszki, nadając jej poprzez dekorację zachodniosłowiańskie piętno, jest ona bowiem uderzająco zbieżna ze zdobnictwem na lunulach. Na tych ostatnich mamy do czynienia z identyczną skłonnością do wykładania powierzchni grupą guzków pod rurkowatym uszkiem i geometrycznymi motywami z granulek (ryc. 2; i – okaz ze skarbu w Wicimicach, woj. zachodniopomorskie) (Łęga 1930, tabl. XLI: 219) lub rzędami guzków wokół brzegów lunuli, niekiedy rozmieszczonych na całej ozdobie (ryc. 2; j – lunula ze skarbu w Majkowie koło Kalisza w woj. wielkopolskim) (Ślaski, Tabaczyński 1959, 39–40). Srebrne zawieszki w kształcie półksiężyca

znajdowały swe naśladownictwa w okazach odlewanych, w których imitowano obydwu rodzaje dekoracji (ryc. 2; k – Chocimierz) (Krukowski, Kostrzewski, Jakimowicz 1939–1948, tabl. 99: 43; por. Kóčka-Krenz 1993, 87–90). Biorąc pod uwagę powyższe obserwacje należy przyjąć, że zawieszki okrągłe zdobione guzkami i granulacją są zachodniosłowiańskim wariantem wisiorków brakteatowych.

O związkach stylistycznych obydwu terenów świadczy zapinka ze srebra, która stanowiła wyposażenie pochówku małej dziewczynki na cmentarzysku w Cedyni, datowanym na XII – poł. XIV w. (Malinowska-Łazarczyk 1982, 142–143). Jej dekoracja stanowi jeszcze inne połączenie form skandynawskich z zachodniosłowiańskimi, gdyż składa się nań z jednej strony układ spiral ze skręcanego drutu filigranowego, z drugiej zaś umieszczony w centrum ozdoby guzek i zastosowanie delikatnych filigranów, charakterystycznych dla ozdób słowiańskich (ryc. 2; a). Znaleźnisko fragmentu okrągłej zawieszki (?) z brązu z grobu dziecięcego na cmentarzysku w wielkopolskim Białym Piątkowie z końca X–XI w. (ryc. 2; b) (Rajewski 1937–1939, 30–31) oraz wisiorków brązowych w grobach kobiecych na cmentarzysku z XII–XIII w. w Surażu na Podlasiu (ryc. 2; c) (Chilmon 1974) i Świątku Strumianach (Jaskanis 1970), których dekoracja wskazuje na naśladownictwo okazów srebrnych, stanowi przesłankę do wniosku, że ten rodzaj ozdób został wprowadzony do zasobu miejscowej biżuterii i był noszony przez kobiety jako składnik kolii.

Omawiane zawieszki srebrne znane są w ilości zaledwie 8 całych lub nieznacznie uszkodzonych okazów oraz około 35 ich fragmentów, co zapewne świadczy, iż wytworzono ich niewiele. Większość całych okazów pochodzi ze skarbów z północnej części ziem polskich, a jedynie dwa – z Wielkopolski (ryc. 3). Skarby z nimi są datowane na czas między początkiem X w. (Obra Nowa) i 1. połową XI w. (Ciechanów – okolica), głównie na schyłek X i początek XI w., podobnie jak skarby zawierające fragmenty tych ozdób, z których jedynie mocno rozdrobniony depozyt z Łupawy został zgromadzony w końcu XI w. Można więc wnioskować, że ozdoby te były noszone w strefie bałtyckiej, powiązanej różnego charakteru kontaktami, w tym zwłaszcza handlowymi. Efektem tych kontaktów były między innymi zapożyczenia w zakresie form ozdób, którym nadawano lokalne piętno. Do takich właśnie rodzajów biżuterii zaliczyć można zachowane w skarbach okrągłe zawieszki ze srebra i ich uproszczone formy z brązu znajdujące w kobiecych pochówkach.

Bibliografia

ALBRYCHT-RAPNICKA D.

1975 *Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Brzozowa Nowego, pow. Przasnysz, Materiały Starożytno i Wczesnośredniowieczne* 3, 251–320.

ARBMAN H.

1940 *Birka I. Die Gräber. Tafeln*, Uppsala.

CHILMON K.

1974 *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Suraziu, pow. łapski, Rocznik Białostocki* 12, 444–7.

DEKÓWNA M.

1974 *Ozdoby i srebro lane*, (w:) M. Dekówna, J. Reyman, S. Suchodolski (red.), *Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Zalesia, pow. Słupca*, Wrocław, 45–140.

DEKÓWNA M., STATTLERÓWNA E.

1961 *Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Sejkowic, pow. Gostynin, Wrocław–Warszawa–Kraków*.

DUTSCHMANN G.

1926 *Die Hacksilberfunde Sachsens. Festschrift zur 25 Jahresfeier der Gesellschaft für Vorgesichte und Geschichte der Oberlausitz zu Bautzen, Oberlausitzer Heimatstudien* 9, 128–137.

EGGERS H.J., GRAUE J.

1985 *Funde der wendisch-wikingischen Zeit in Pommern. Tafelband*, Kiel.

GOZDOWSKI M, KMIETOWICZ A., KUBIAK W., LEWICKI T.

1959 *Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Maurzyc pod Łowiczem, Wrocław–Kraków*.

GUPIENIEC A., KIERSNOWSCY T. i R.

1965 *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Polski Środkowej, Mazowsza i Podlasia, Wrocław–Warszawa–Kraków*.

JAKIMOWICZ R.

1933 *O pochodzeniu ozdób srebrnych znajdujących w skarbach wczesnohistorycznych, WA* 12, 103–136.

JASKANIS D.

1970 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Świętku–Strumianach, pow. wysokomazowiecki, Rocznik Białostocki* 9, 402–4.

KIERSNOWSCY T. i R.

1959 *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza, Warszawa–Wrocław*.

KÓČKA-KRENZ H.

1983 *Złotnictwo skandynawskie IX–XI wieku*, Poznań.1993 *Biżuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*, Poznań.

KRUKOWSKI S., KOSTRZEWSKI J., JAKIMOWICZ R.

1939–1948 *Prehistoria ziem polskich*, Kraków.

ŁĘGA W.

1930 *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*, Toruń.

MALINOWSKA-ŁAZARCZYK H.

1982 *Cmentarzysko średniowieczne w Cedyni, Szczecin*.

RAJEWSKI Z.

1937–1939 *Wielkopolskie cmentarzyska rządowe okresu wczesnodziejowego, PArch* 6, 28–85.

RAUHUT L.

1959 *Wczesnośredniowieczne materiały z terenów Ukrainy w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, MWcz* 5, 231–260.

REYMAN B.

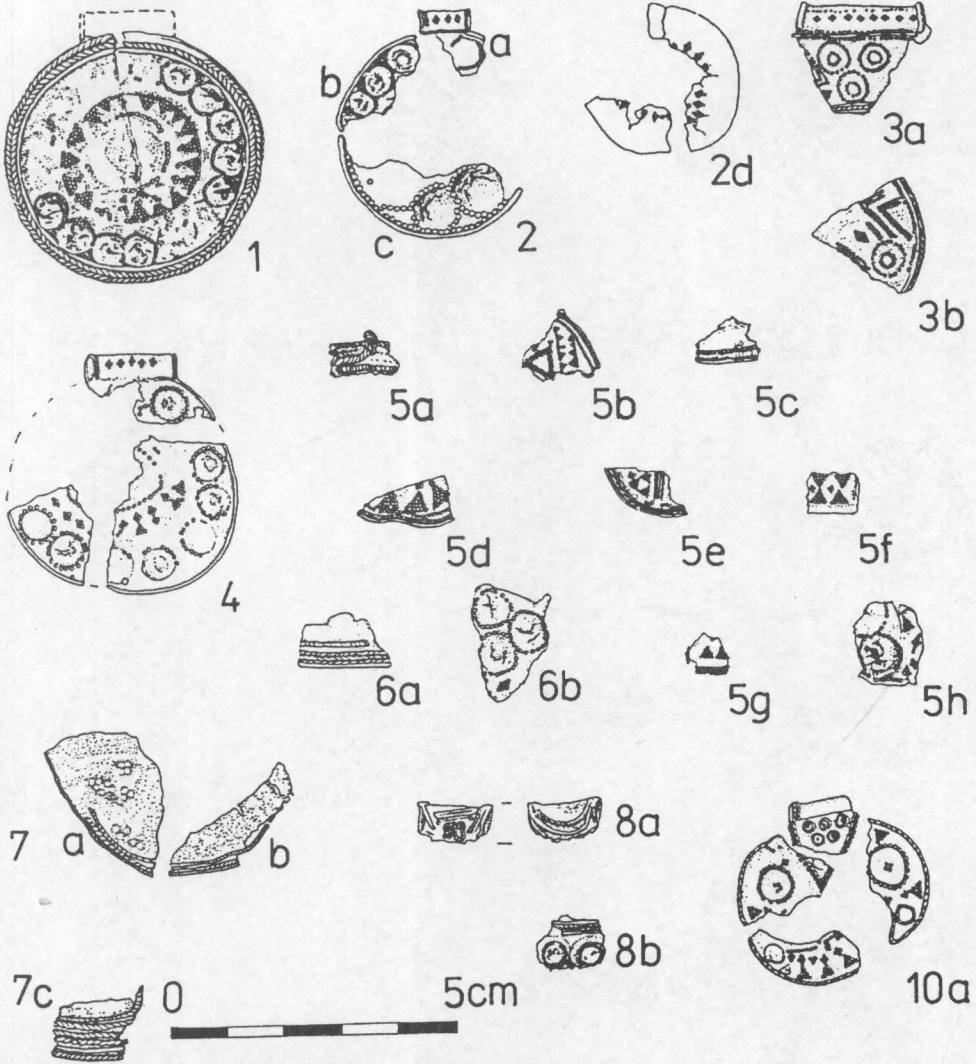
1987 *Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Nowej Huty – Pleszowa. Część katalogowa, Materiały Archeologiczne Nowej Huty 11, 121–173.*

SLASKI J., TABACZYŃSKI S.

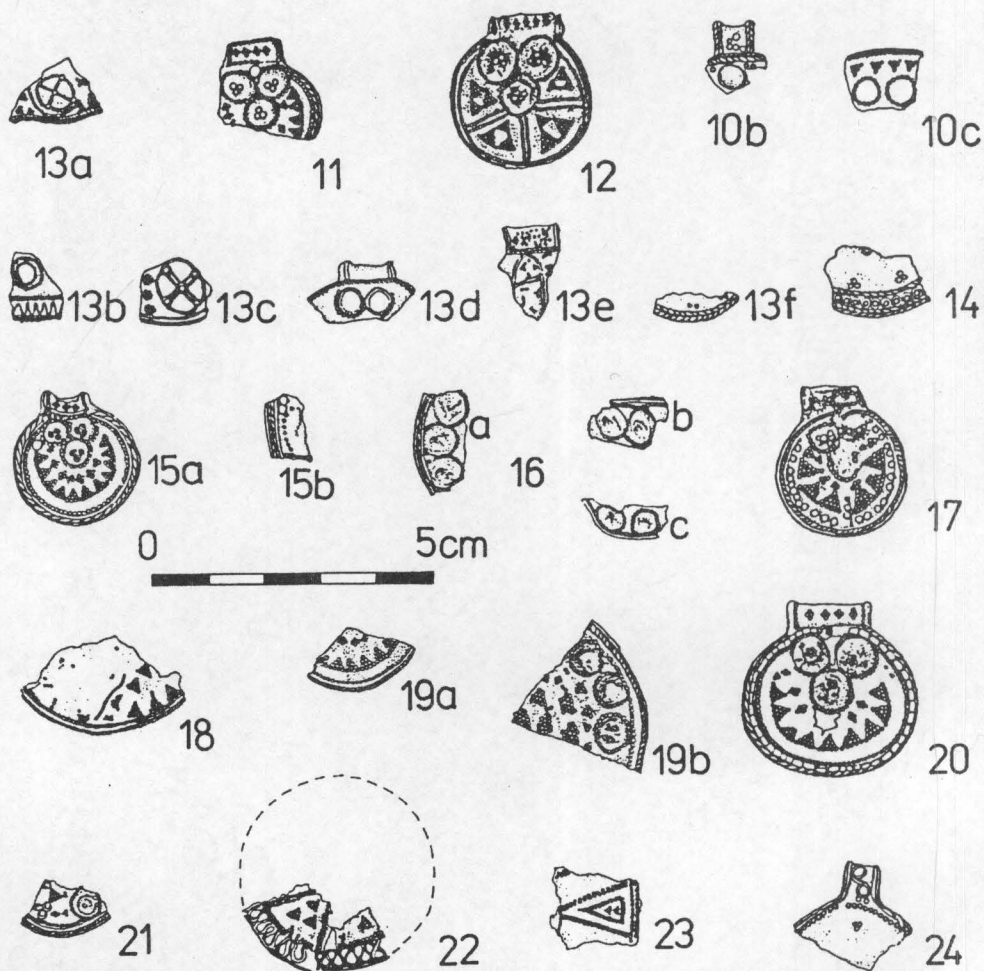
1959 *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski, Warszawa–Wrocław.*

STENBERGER M.

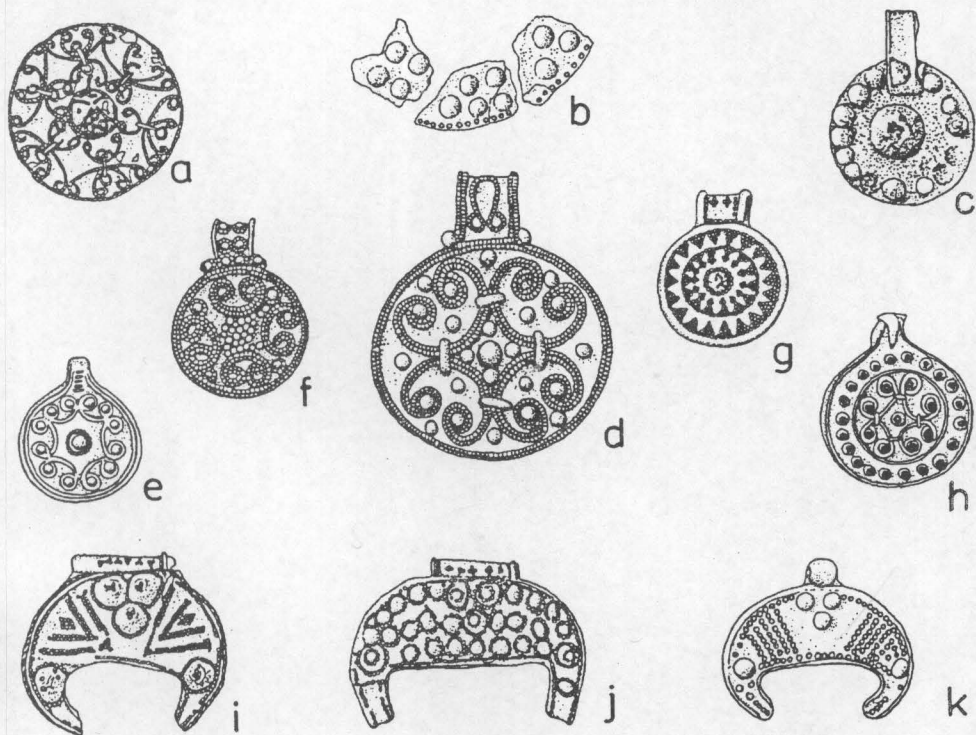
1958 *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit. Text, Uppsala.*

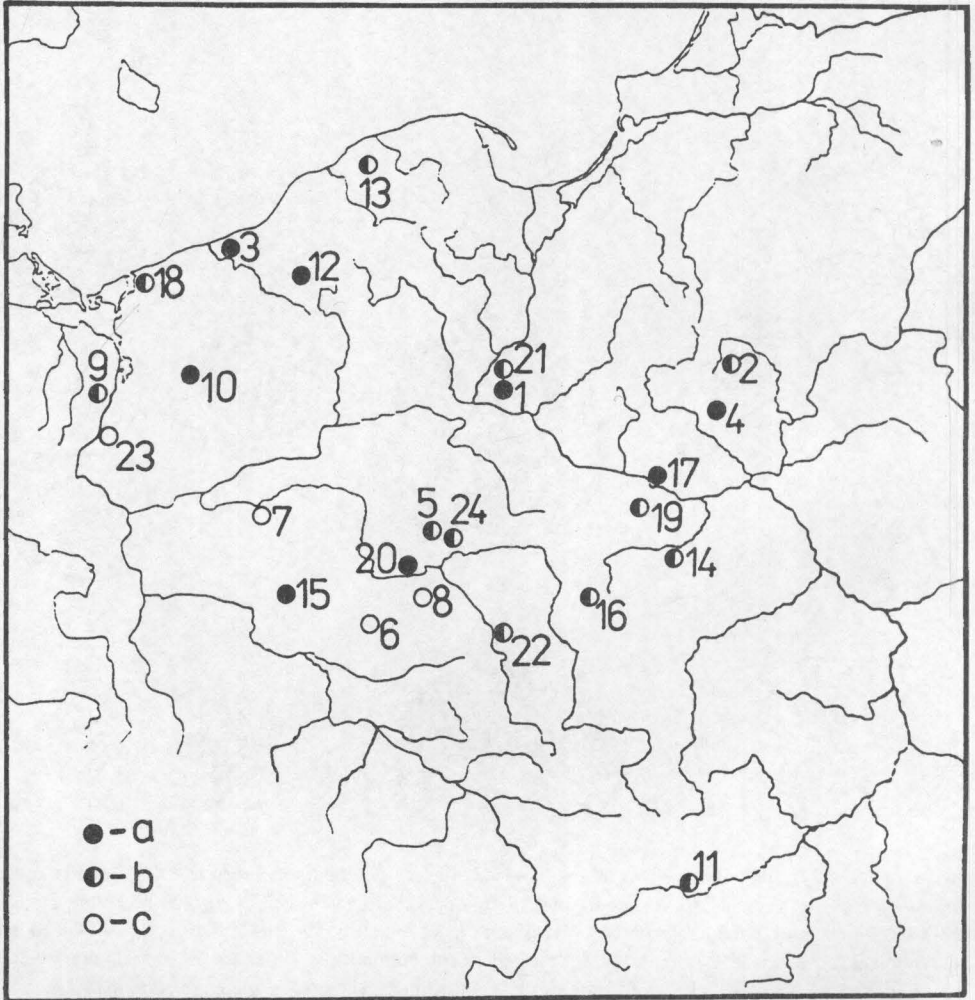
Ryc. 1a. 1-10a – zawieszki okrągłe w skarbach srebrnych z ziem polskich (numer ilustracji odpowiada numerowi miejscowości w tekście). Rys. Olga Antowska

Ryc. 1b. 10b–24 – zawieszki okrągłe w skarbach srebrnych z ziem polskich (numer ilustracji odpowiada numerowi miejscowości w tekście). Rys. Olga Antowska

Ryc. 2. a-c - przykłady zawieszek z grobów (a - Cedynia, woj. zachodniopomorskie; b - Białe Piątkowo, woj. wielkopolskie; c - Suraż, woj. podlaskie); d-h - przykłady zawieszek okrągłych ze srebra i brązu (d - Obra Nowa, woj. wielkopolskie; e - Wysokie, pow. oszmiański; f - Birka, Szwecja; g - Gniezdowo koło Smoleńska; h - Łuck, Ukraina); i-k - przykłady dekoracji lunul (i - Wicimice, woj. zachodniopomorskie; j - Majków, woj. wielkopolskie; k - Chocimierz, Ukraina). Rys. Olga Antowska

Ryc. 3. Dyspersja skarbów ze srebrnymi okrągłymi zawieszkami: a. z okazami całymi lub nieznacznie uszkodzonymi; b. z fragmentami zawieszek; c. z fragmentami zawieszek należącymi przypuszczalnie do omawianego typu. Rys. Olga Antowska